

Helytörténet, iskolatörténet, iskolai könyvtártörténet

Csaknem százötven évvel ezelőtt, 1844. december 21-én, amikor a Magyar Tudós Társaság nagygyűlésén a történeti osztály pályatételének kiírásáról vitatkoztak, Eötvös József báró tőle szokatlan hévvel támogatta „az ország akármely [...] megyéjének vagy nevezetesebb helyének leírása, történeti, statisztikai és földleirati tekintetben” szövegezésű kérdést. A fiatal, de máris nagy tekintélynek örvendő politikus és író egyebek között ezzel érvelt: „remélhető, hogy a’ társaság alkalmat adand tömérdek adatok’ gyűjtésére, és régi okiratokkal megismerkedésre, miből hihetőleg nem kevés monográphiák fognak keletkezni, a’ monográphiáknak pedig nagy szűkében vagyunk, és mégis azok vetik meg az általános kritikai történetírásnak alapját...” (H. I. [Henszlmann Imre]: Magyar Akadémia. – Pesti Hírlap, 1843. jan. 9. 17. old.) Ha nem árulkodna az archaikus nyelvezet, hihetnénk azt is, hogy e gondolat napjainkban született, hiszen a helytörténeti kutatásnak ezzel a felfogásával ma is gyakran találkozunk.

Roppant csábító ötlet volna ehhez hasonló, más-más időszakból származó megállapítások idézése, vagy a helytörténetírás historiográfiájának áttekintése; most azonban egy mégoly vázlatos visszpillantás is túl terjedelmes lenne. Az egyes helytörténeti, netán iskola- vagy könyvtártörténeti művek elemzésétől is eltekintek, mint ahogy mellőzöm az elemi szintű módszertani alapkérdések – pl. miként kutassunk?, hogyan cédulázzunk?, milyen hivatkozásokat készítsünk? – tárgyalását is.

Minderről sokszor és sokat írtak már. Inkább arra törekszem, hogy rámutassak a megjelölt témák, pontosabban kutatási irányok, területek jelentőségére, szerepére, és felvillantsam az iskolai könyvtárakban dolgozó könyvtárosanárook lehetőségeit, netán feladatait, a cím által diktált hármastagolásban. Mondandóm érdekében itt-ott kénytelen leszek elméleti fejtegetésekbe bocsátkozni.

A helytörténet

Bár azt ígértem, hogy a helytörténeti kutatás historiográfiájáról nem beszélek, annyi mégis elkerülhetetlen: a 18. században már hazánkban is megtalálhatók az első kezdemények, s azóta – kétségkívül hullámszerű mozgást mutatva – elevenen él az érdeklődés. Közben olyan történész kiválóságok neve említhető, mint *Bél Mátyás*, *Pesty Frigyes*, *Tagányi Károly*, *Mályusz Elemér*, vagy újabban *Szabad György*. Az idők folyamán kijegesedett a helytörténet fogalma, tisztázódtak a legfontosabb elméleti kérdések, lényegében megtörtént a módszertani alapvetés; a ma is folyó s nyilván soha meg nem szűnő viták inkább a történettudomány belső fejlődésével függnek össze.

A szemléleti kiindulás az, hogy a történeti valóság, a történeti mozgás egységes, ám az emberi történelem térben és időben tagolódik. A térbeli tagolódás

legismertebb szintjei: egyetemes, nemzeti (országos), helyi (lokális); természetesen átmenetekkel: mint pl. regionális, kontinentális. A társadalmi élet földrajzi tagolódása a döntő, eredendő oka, indítéka a helytörténeti érdeklődésnek: a szülőföldhöz, a lakóhelyhez való szoros érzelmi kötődés és az ebből fakadó vagy a szűkebb haza múltjának megismerésére.

A térbeli tagolásnak megfelelően alakultak ki a történettudomány belső fejlődése során a különböző vizsgálódási irányok; ismét a kissé leegyszerűsített sémát alkalmazva: az egyetemes, az országos és a helytörténeti kutatás. Ezek más-más tudományos megközelítést jelentenek, azaz olykor ugyanazt a jelenséget, eseményt, folyamatot vizsgálják, de eltérő szempögből: pl. 1848. március 15-i pesti forradalom, országgyűlési választások 1945-ben, a debreceni nyomda működése a 17. században.

A fentiekböl következik a „helytörténet” kifejezés kettös értelmezése:

– egyrészt jelöli az adott hely (egy kisebb táj, egy település, egy megye, egy városrész stb.) múltját, pontosabban az e múltra vonatkozó feltárt vagy a forrásokban rejtözó információkat (ennyiben a helyismeret része);

– másrészt a történettudomány azon irányának vagy területének megnevezésére szolgál, amely az adott hely (vagy valamely intézménye, üzeme stb.) történeti múltját, a helyhez kötözó valamely személy életét, történeti szerepét tanulmányozza a források segítségével, illetve a történeti események, jelenségsorozatok helyi tényezözöt, sajátosságát mutatja be. A tudományos feldolgozás folyamatát helytörténeti kutatásnak, eredményét – mivel az esetek túlnyomöz többségében írásos, söt publikációs formát ölt – helytörténetírásnak szokás nevezni (akkor is, ha a végtermék film, videókazetta, hangfelvétel, diasorozat stb.).

A helytörténet ilyen értelmezése kizárja azt a felfogást, amely az országos (nemzeti) és a helytörténeti kutatást a történelemtudomány két különböző szintjeként, fokaként képzei el. E tekintetben igen találó *Vörös Károly* megjegyzése: „Valójában a helytörténeti kutatás nem *alacsonyabb*, hanem *mélyebb* szintű munkát tesz lehetővé – söt kötelezözvé. Alacsony és mély pedig egymástól nagyon is különböző fogalmak – s ez nemcsak nézőpont kérdése.” (A helytörténeti kutatásról. = *Valóság*, 1972. 2. sz. 45. old.) Nem tagadható, hogy a jelzett megkülönböztetésnek van reális magva, hiszen sok a dilettáns munka. (A dilettáns nem azonos az amatőrrel, mert a nem hivatásos történészek is sok szép, dicséretes helytörténeti dolgozatot produkáltak.) A helytörténetírásban is követelmény a tudományos igény, a tudományos megalapozottság, a történettudományi módszerek alkalmazása stb. A mérce pedig nem a téma, hanem a szakmai színvonal.

A helytörténeti kutatás tárgya mindig egy mikrostruktúra vagy annak valamelyik eleme; más megközelítésben: valamely jól körülhatárolt hely vagy annak valamelyik idözszaka, életjelensége, kiemelkedöz személyisége stb., beleértve az országos (söt egyetemes) folyamatok, jelenségek helyi megnyilvánulásait, sajátos helyi vonatkozásait (pl. néprajz, építészet). Elengedhetetlen viszont, hogy ezt a mikrovilágot az országos (söt olykor az egyetemes) fejlődés áramlatába ágyazva, arra figyelve szemlélje, kimutatva a lokális és az országos kölcsönhatásait is. Így lehet túllépni a provincializmuson, így válhat a helytörténeti kutató az országos történet művelözinek partnerévé, a helytörténeti munka az országos történet ki-gészítözjévé, bizonyos értelemben – a helyi sajátosságok, eltérések stb. feltárá-

sával és az országos, egyetemes folyamatok, jelenségek helyi érvényesülésének kimutatásával – annak mintegy megalapozójává. A szinte mikroszkopikus vizsgálat, a mély analízis, a morzsánként összegyűjtött adatanyag hozzásegít az országra, a nemzet történetének jobb, alaposabb megismeréséhez: nem véletlen tehát, hogy a történettudományban világszerte előtérbe került a helytörténeti, lokális irányultság.

A helytörténet korszerű felfogásában átfogó, komplex diszciplína: az adott hely múltját a maga totalitásában vizsgálja, a társadalmi mozgás megoldandó megközelítésére, rekonstruálására törekszik, sőt újabban a természeti körülmények (a földrajzi környezet, az időjárás stb.) változásait is igyekszik felderíteni. Ugyanakkor megfigyelhető a specializálódás is: a szakterületek, a földrajzi egységek, a történeti korok szerint. Ha belelapozunk egy helytörténeti bibliográfiába vagy még közelebről megnézzük a helytörténeti irodalmat, legszembeötlőbb a szakterületi tagolódás, a tematikai változatosság és gazdagság: társadalom-, gazdaság-, politika-, közigazgatás-, vallás-, üzem-, uradalom-, intézmény- és szervezettörténeti stb. munkák sora lát napvilágot; vizsgálják a családi kapcsolatokot, a hétköznapi életet, a szokásokat, a mentalitást; fontos témakör a történeti földrajz és a történeti demográfia; se szeri, se száma a helyi művelődéstörténeti közleményeknek (oktatás, tudomány, művészetek, irodalom, könyvés lapkiadás, közművelődés stb.).

Az iskolatörténet

A helytörténeti kutatás egyik, szintén régi múltra visszatekintő ágazata az iskolatörténet. Az iskola fogalmának bővebb kifejtése helyett minden további nélkül elfogadható *Kisfaludy Katalin* meghatározása (Hogyan írjam meg iskolám történetét? Bp. 1987. 13. old. – Pest megyei módszertani útmutató): „az iskola *speciális intézmény*, amelyben az adott társadalom igényeinek vagy szükségleteinek, esetleg csupán lehetőségeinek megfelelően gyermekek-fiatalok *oktatása-nevelése* folyik.” Tulajdonképpen ennek az oktatási-nevelési folyamatnak és e folyamat intézményi, szervezeti kereteinek a fejlődéstörténetét tárja fel az iskolatörténet, szintén egyetemes, országos és lokális (plusz a közbeeső) tagolásban.

A helytörténetírásban az iskolatörténet kategóriája kettő értelmezésben használatos:

- egy adott hely (település, megye, stb.) iskoláinak, iskolahálózatának – vagy *Bajkó Mátyás* szellemes szóeleményével élve: iskolakultúrájának – múltja;
- egyetlen intézmény (esetleg elődjének és utódjainak) története.

Van átmeneti vizsgálódási szempont is: amikor egy településen, megyében valamely iskolatípus (pl. népiskolák, zeneiskolák) fejlődését tanulmányozzák. (A teljesség kedvéért megemlítenéd: az országos és egyetemes iskolatörténetnek vannak olyan témái is, amelyek csak országosan vagy egyetemesen – netán regionálisan, kontinentálisan – kutathatók: pl. egy ország iskolarendszere, az iskolák központi irányítása, országos tantervek; egy-egy iskolatípus kialakulása és elterjedése a különböző országokban, földrészekben; két vagy több ország iskolágyének összehasonlítása.)

A helytörténeti kutatás ágaként felfogott iskolatörténet számos elméleti-módszertani kérdést vet fel – ezek közül csupán néhányra térnek ki, ezekre is csak vázlatosan.

– A kutatás tárgya, másként: a definiált fogalom pontosabb körülhatárolása (a kutató, a kutatás mit is ért az „iskola”-n):

némelyek csak az alap- és középfokú oktatás intézményeit sorolják e kategóriába; mások kibővítik az óvodákkal vagy a kollégiumokkal, nevelőintézetekkel, diákotthonokkal;

megint mások a felsőoktatási intézményekre (egyetemekre, főiskolákra, akadémiákra, liceumokra stb.) is kiterjesztik a figyelmüket.

A gyakorlat az első és a harmadik megközelítést részesíti előnyben, de igazán elfogadható választ mindig csak konkrét, egyedi elemzéssel, az adott kor történeti vizsgálatával adhatunk, vagyis a mindenkori iskolarendszert kell tanulmányozni; pl. a protestáns kollégiumok alap-, közép- és felsőfokú oktatást is folytattak, így a szűkebben vett iskola fogalmába tartoznak a belőlük később kivált teológiai akadémiák viszont már nem. (E vonatkozásban is kiváló segédeszköz *Mészáros István* könyve: *Magyar iskolatípusok 996–1990*. Bp. 1991.)

– A periodizáció problémája. Különböző – politikai, ideológiai, tudománymódszertani stb. – okokból gyakori, hogy az iskolatörténet művelői a mindenkori történettudományi vagy köztörténeti korszakolást követik. Ez elfogadható, ha a történeti korszakváltás egyúttal az iskolaügyben is új korszakot, szakaszt nyitott (pl. 1848, 1948); az esetek többségében azonban e kettő nem esik egybe. Korábban, a felekezeti tagolt hazai iskolarendszerben az egyes egyházak iskolái másként fejlődtek: pl. az 1806-os, második Ratio Educationis a katolikus iskolákban új szakasz kezdetét jelöli, a protestáns autonómia révén a protestáns felekezetek más úton jártak, még a protestáns egyházak, egyházkerülete között is jelentékeny eltérés volt, sőt a 19. század első felében az evangélikusoknál egyházközösségenként is lehettek különbségek.

– Az iskolatörténet tematikailag összetett diszciplína, ennél fogva a kutatás során vizsgálhatjuk az iskolát, iskolakultúrát, mint egészet (a maga teljességében), de vizsgálhatjuk valamelyik elemét is. A leginkább elkülönülő, elkülöníthető tematikai elemek, egységek, azaz kutatási témák a következők:

– az iskola alapítása, megszervezése, szervezetének fejlődése (pl. kisgimnáziumként létesítették, majd nagygimnázium lett; gimnáziumként alapították, aztán szakközépiskola – vagy az is – lett belőle; elemi iskola volt; polgári iskola, aztán általános iskola vagy gimnázium lett; általános iskolaként működött, aztán gimnáziummá bővítették);

– az iskola fenntartása, finanszírozása, irányítása (pl. egyházi, községi, állami, alapítványi iskolák; költségvetési források, adományok; tankerületi, megyei felügyelet);

– az iskola épülete, épületei, berendezése, felszereltsége, egyáltalán tárgyi feltételei (pl. mikor és hogyan létesült tornaterme, diákotthona, valamelyik szertár vagy éppen a könyvtár);

– az iskola pedagógusai (tanárai, tanítói, igazgatói): számuk, összetételük, származásuk, végzettségük stb. (pl. a partikuláris iskolák tanítói; képzés nélküli pedagógusok szükségessége és aránya; kiemelkedő tanár- és tanító egyéniségek);

– az iskola tanulói, növendékei: számuk, összetételük (nem, életkor, lakóhely, társadalmi hovatartozás stb. szerint), tanulmányi eredményeik, sportsikereik stb.;

– az iskola tananyaga, tankönyvei és nevelési céljai – ezek csak akkor igazán érdekesek helytörténeti szempontból, ha egyediek, sajátosak, azaz eltérnek a központilag vagy felekezetiileg meghatározott tananyagtól, nevelési célkitűzésektől, vagy ha sikerül kimutatni a helyi érvényesülést;

– a pedagógiai célok elérésére alkalmazott módszerek: tanórán, az oktatás folyamatában és tanórán kívül, önképzőkörökben, szakkörökben, ifjúsági és diákmozgalmakban stb.;

– a diákéletmód, a diákszokások;

– a szülőkkel való kapcsolattartás;

– az iskolát körülvevő társadalmi, gazdasági, politikai, kulturális, vallási stb. környezet és az iskola hatása erre a környezetre: pl. a társadalmi mobilitásra, a helyi üzem szakemberellátottságra, az írni-olvasni tudás arányára; rendkívül izgalmas kutatási feladat pl. a népi, hagyományos műveltség módosulása, netán elsorvadása az iskola (iskolák) hatására.

Ha nemcsak egy intézményt, hanem az adott település, megye iskoláit tanulmányozzuk, akkor ezeken kívül a figyelem kiterjed, kiterjedhet még az alábbiakra:

– az iskolák száma, viszonya, struktúrája az adott helyen;

– a helyi vagy megyei tanár- és tanítóegyesületek stb.

– Az iskolatörténet forrásbázisa meglehetősen széles, tipológiailag is sokrétű. Természetesen alapkövetelmény az elsődleges, eredeti források feltárása: levéltári és irattári dokumentumok, az egyidejűleg keletkezett nyomtatott anyagok (értesítők, újságközlemények, szakfolyóiratok cikkei, tanfelügyelői jelentések, pályaválasztási tanácsadók stb.), aztán a képi ábrázolások, hangfelvételek, a mozgófilmek, újabban a videokazetták, továbbá a tárgyi emlékek különféle fajtái. Közhely, de azért megemlítendő a nevelés- és iskolatörténeti feldolgozások, valamint a helytörténeti és iskolatörténeti módszertani irodalom áttekintése. Az előzetes tájékozódásban nagyszerűen hasznosítható *Jáki László* nemrég megjelent *A magyar neveléstudomány forrásai* (Bp. 1993. OPKM) c. kötete és *Mészáros István* Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája 1996–1948 (Bp. 1988. Akadémiai Kiadó) c. adattára. Az OPKM-ben épül *A magyar neveléstörténeti irodalom száz éve* c. adatbázis, amely kb. 14-15 000 tételt tartalmaz.

– Az iskolatörténeti kutatások során – mint már utaltunk rá – elengedhetetlen az országos, olykor az egyetemes nevelés- és iskolatörténeti folyamatok, jelenségek tanulmányozása, ismerete, hiszen egyetlen iskola sem működik elszigetelten. Pl. a reformáció terjedésével létrejött hazai iskolák; az iskolák államosítása; a szakképző intézmények kialakulása; a leányiskolák alapítása. Még tágabban: szükséges a művelődéstörténeti fejlődés ismerete és a gazdasági-társadalmi-politikai viszonyok tanulmányozása. Az igazán színvonalas, igazi értékeket hordozó iskolatörténet éppen az, amely a tágabb folyamatba (folyamatokba) ágyazva ábrázolja az adott intézmény múltját, fejlődését, mégpedig úgy, hogy következetesen felmutatja a helyi, egyedi eltéréseket, sajátosságokat: pl. mitől más a sárospataki és a pápai református kollégium; milyen helyi, sajátos vonásai vannak egy kecskeméti vagy szombathelyi gimnáziumnak, általános iskolának stb.

– Itt vetődik fel az iskolatörténeti értékelés problémája. Egy tudományos igényű feldolgozástól joggal várható el (mert különben nem is tudományos), hogy ne csak leírja, felsorolja a történéseket, szolgálja átveve a források adatait, hanem szakszerűen elemezze, értékelje azokat, alkalmazza a forráskritikát, törekedve az objektivitásra, a valóság minél hívebb tükrözésére (már amennyire ezt a források megengedik); ily módon értékelhetők a pedagógiai célkitűzések, a tanárok teljesítménye, az iskola eredményei stb. Mindazonáltal itt is vannak elkerülendő buktatók: az abszolút mérce hiányában jó az óvatosság a minősítésekben (pl. konzervatív iskolákból is kerültek ki forradalmár diákok); a jelen vagy a későbbi korok követelményeit, szempontjait ne kérjük számon az előző korokon, azaz a történetiség elvének szigorú alkalmazásával mindig az adott kor, az adott hely, az adott felekezet stb. viszonyaihoz, lehetőségeihez mérten értékeljünk, s lehetőleg mellőzzük az ítélezést (a történész ugyanis nem ítélobíró); helytelen a historizálás és a mindenáron való aktualizálás, a tények hadd beszéljenek maguk, ne akarjuk mindig levonni a tanulságot (mert az is lehet, hogy pár év múlva már nem az).

Az eddigiekből is kitűnt, hogy e tematikailag sokrétű kutatási ág, az iskolatörténet tulajdonképpen interdiszciplináris jellegű, számos tudománnyal érintkezik: legszorosabban a neveléstörténettel és neveléstudománnyal; az előbbivel különösen nagy az átfedés, de semmiképpen sem azonosítható a kettő. Érintkezik a történettudomány, szinte valamennyi ágával: pl. a társadalomtörténettel és a történeti szociológiával (tantestület összetétele, tanulók társadalmi tagozódása, a vonzókörzet szociális struktúrája stb.); a politikatörténettel („ejtőernyős” igazgatók, a tantestület nyelvi összetétele a nemzetiségi vidékeken a dualizmus korában, a cserkészlet vagy a KISZ szerepe stb.); a gazdaság-, az egyház-, a vallás-, az eszme- a közigazgatás-, a technikatörténettel és különböző ágazataival: a tudomány-, az irodalom-, a művészet-, a könyv-, a sajtótörténettel (mikor, mit és milyen szinten tanítottak; az iskola hozzájárulása a tudományok és az irodalom fejlődéséhez; az iskola kiadványai stb.); a könyvtártörténettel (a könyvtárak szerepe az iskola életében, oktatómunkájában, az iskola *könyvtárának* fejlődése stb.).

Bényei Miklós

(Elhangzott a könyvtárosok tavalyi körmeneti vándorgyűlésén.)

A helyismereti tevékenységről – egy alapmű kapcsán

„Mind a képzési, továbbképzési, mind a kutatási célokat jól szolgálná, és természetesen a helyismereti tevékenység mindennapi gyakorlatában is sokszor használt segédlet lehetne egy *helyismereti módszertani kézikönyv*, amely tudományos igényű, színvonalon foglalná egybe a könyvtári munkaág valamennyi kérdéséről” – írja **Bényei Miklós**, a *Helyismereti tevékenység a könyvtárakban* című munkája (Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza, 1994) 149. oldalán. Nos,

aki idáig jutott a könyv olvasásában, méltán kapja fel a fejét: miért a feltételes-mód? A módszertani kézikönyv, amelyről a szerző szól, éppen az, amelyet az olvasó a kezében tart. Bényei Miklós megírta, a Bessenyei Könyvkiadó kiadta azt az alapművet, amelyet a könyvtári helyismereti munkával Magyarországon foglalkozók évtizedek óta vártak, amelynek elkészítését annyi helyismereti tanácskozás javallta, sürgette, követelte, amelynek hiányát oly sok egyetemi, főiskolai oktató, oly sok egyetemi és főiskolai hallgató, oly sok helyismereti gyűjteményben munkálkodó érezte a bőrén, a zsigereiben. Szóval megszületett a kézikönyv, páratlanul, nemzetközi viszonylatban is kiemelkedően magas színvonalon, az összes, a tárgykörhöz tartozó tartomány feltérképezésével, finom, az alapokig lehatoló és a gyakorlat efemerebb problémáit is érintő elemzésekkel. Recenziót, ismertetést írni egy ilyen jelentős munkáról nyilván lehet és szükséges, ám nem ez vele kapcsolatban a legfontosabb teendő. A művet meg kell szereznie és ki kell tanulnia mindenkinek, aki helyismerettel foglalkozik. A helyismereti gyűjteményekben dolgozó könyvtárosok jól teszik, ha több példányról is gondoskodnak a maguk számára. Ha az egyiket már ronggyá tanulmányozták, legyen miből folytatniuk a studiózást.

A szakmának, a helyismereti könyvtárosok kicsiny, de tán egyre bővülő confraternitásának azonban nemcsak az elsajátítás, a kitanulás a dolguk. Alapműről lévén szó, mód nyílik kapcsán újra feltenni, újra végiggondolni szűkebb szakmánk alapkérdéseit. Természetesen Bényei Miklós könyvével kezünkben, a mű útmutatásait, intencióit követve. Az alábbiakban valami ilyesmire teszünk kísérletet.

Egy kézikönyv természetesen összefoglalás. Összefoglalása annak, ami volt és van, rendbeszedése, szisztematizálása annak, amit megjelenéséig a gyakorlat, a szakirodalom és a legkülönbözőbb hazai és külföldi példák nyújtottak. Éppen ezért egy kézikönyv, természetesen a Bényeié is, elsősorban annak kipontozása, hogy ma mit csinálunk, hogy milyen hagyományok, múltbéli praktikák aktuálisak és érvényesek ma. Arról, hogy mit kell majd holnap tennünk, mintegy negatíve szól csak: azzal, ami hiányzik belőle. Mi hiányzik Bényei könyvéből?

Mindenelőtt annak felmutatása, hogy micsoda hausse-a van ma – persze elsősorban Nyugaton – a helytörténeti kutatásnak. A ma vezetőnek számító francia történetírás reprezentatív munkáinak tucatjai tekinthetők eminenter helytörténeti műveknek. De a nem ilyen összefoglalások apparátusa (leglátványosabban tán Braudel csúcsműve, a posztumusz *L'identité de la France*) is szinte döntő mértékben helyi forrásokra utal. Nemigen valószínű, hogy ez a trend elkerülne minket. Micsoda előny lenne, ha a Bényei által is elsőrendűnek (mert a legigényesebb igényeket jelentőnek) tartott-állított kutatásnak a forrásgyűjtés, forrásfeldolgozás szintjén a könyvtári helyismereti munka mintegy elébemenne. De vajon egy ilyen típusú „felvállalásnak” adekvát eszközei-e a Bényei könyvében ajánlott módszerek, eszközök, munkálatok?

A hazai közművelődési könyvtárak sokkal inkább az önkormányzatok intézményei, mint valaha is a tanácsoké voltak. Az önkormányzatok még meg sem fogalmazták helyismereti jellegű igényeiket, valószínűleg nem is fogják, nem is tudják ezt megtenni. Sporadikus, szórt kéréseik, kódos igénytámasztásaik, elvárásaik vannak, ám ezekhez ragaszkodnak. Vajon nem a helyismereti tevékenységgel foglalkozók dolga lenne-e ezeket az igényeket anticipálni, az anticipátu-

mokat rendszerbe foglalni, és természetesen e rendszerek alapján alakítani helyismereti tevékenységüket?

Bényei könyve szól ugyan, igaz, viszonylag kis terjedelemben, a számítógépesítésről, a számítógépes (helyismereti) adatbázisokról stb. De a jövő, sőt a közeljövő, de sőt a jelen legfontosabb kérdése nem az-e, hogy milyenek legyenek ezek az adatbázisok? Hogy hogyan szimulálhatók és szimulálандók a gépi rendszerek addig is, míg teljesen ki nem alakulnak? Hogy hogyan hatnak vissza a mai helyismereti munka alapjaira, alapfunkcióira, alapeszközeire? Hogy élhet-e együtt a számítógépes adatbázis és – mondjuk – a Bényei által oly gondosan leírt-elemzett eseménytár?

Bényei könyve – a dolog természetéből következően – legnagyobb súllyal az eminenter helyismereti információkkal, az ezekkel kapcsolatos műveletekkel foglalkozik. A periférián jelenik meg nála a másodlagos, vitatott, vegyes, hátrajellegű információnyalábok és információhordozók kérdésköre. De vajon a CD-ROM-ok a networkök, az e-mail-ok korában nem módosulnak-e a hangsúlyok? Nincs-e valamilyen eltolódás már most, hic et nunc centrum és periféria között? Nem válik-e másodlagossá, periférikussá, rutinszerűen kezelhetővé a helyismereti gyűjteményen belül sok minden, amit megszoktunk központi, kardinális kérdésnek tekinteni? A történészek – ki ne tudná jobban, mint a történettudós Bényei – egyre inkább olyan forrásokkal dolgoznak, amelyek régebben szóba sem jöttek forrásként. Vajon nem kellene-e e rendhagyó kútfőkre is kiterjeszkednie a helyismereti gyűjtemények szervezőinek, feltáró apparátusaik kidolgozóinak? De tudjuk-e vajon, mik ezek a források, hogyan férközhetünk hozzájuk, hogyan manipulálhatjuk őket?

Bényei könyve igen gondosan tisztázza a helyismereti gyűjtemény és „anya-könyvtára”, a különböző helyismereti gyűjtemények egymásközi, a sokféle rokon intézmény és a könyvtári helyismereti gyűjtemények viszonyát. E viszonyok azonban épp ma mennek át radikális változásokon. Két irányban is. Van trendje a sokkal szorosabb kooperációs kapcsolódásoknak is, a fokozódó autarkiának is. Mi következik mindebből a helyismereti tevékenységre nézve? Mik a javallott, és mik az ellenjavallott stratégiák?

Sorolhatnánk még hosszan a kérdéseket, bár a válaszokat sorolhatnánk ilyen könnyedén. De hogy vannak, lehetnek kérdéseink, hogy azokat egyáltalán meg tudjuk fogalmazni, Bényei érdeme. A válaszok kidolgozása, kidolgozási kísérletei pedig az egész szakmára várnak. Jó lenne mielőbb megkísérelni a válaszok összegyűjtését, pontosítását, módosítását, érvényük, hatókörük kijelölését, egyáltalán a velük való foglalkozást. Előbb azonban a kérdéseket is jobban, szakszerűbben kellene felvetni. Erre már csak azért is szükség van, hogy Bényei Miklósnak módja legyen egyszer majd az új helyismereti kézikönyvet is megírnia.

Vajda Kornél